

с (Камм) 2

Т-249

-583010

ТАЧИН
АНЖА

Мез
ийн
Көвчд

с/кәлм 12

ТАЧИН АНЖА

22

НЕГ ҮЙИН КӨВҮД

ШҮЛГҮД БОЛН ПОЭМС

ПК 2

-573010-

2

ЭЛСТ

ХАЛЬМГ ДЕГТР ЫАРҢАЧ

1987

НАРГ

Шүлгүд

Эрәсә	3
Теегм	4
Депутат Валя	5
Эргни шиирмүд	6
Тәрәчнр	10
Малчнриг йөрәлһн	12
Ээжин ач	13
Янки, әрл!	18
Эмч күүкн	19
Наһцхм	21
Һаң	24
Намр	25
Жирһлтә баһчуд	26
«Цоңх, толһас, һолмуд...»	27
Моңһл бөкнр	28
Нәәлтә хәләц	29
«Чееж бүтәд, уутърад...»	30
«Отхн шар күүкнь...»	31
Дун	32
Эрнцнә эндү	32
Керә	38
Бух	39

Поэмс

Тутрһчнр	40
Нег үйин көвүд	51

НЕГ ҮЙИН КӨВҮД

I

Коонга Эвэ одахн
Көлән татсн бээж,
Эк болсн Дулахн
Эврән харһж ирж.
Халу авчксн экнь
Ханяһад, зовад түңшв,
Өөрнь кевтсн үрнь
Өкәрлүлшго болжахнь медгдв.
Элкндән зееһән шахсн
Ээж Корна уульв,
Уурган көклго өнчрсн
Уульха зееһән цуһлв.
Наһц ээжнь һундрхад,
Наснаннь тооһан тодлв,
Эмгн Дулахн шуукрад,
Эңссн бичкниг теврв.
Шидр күүктә болсн
Шиндә бериг дуудулв,
Шимүлж, делңгинь көкүлсн
Шин һарснь төвкнв.
Тиигж зень тагчгрв,
Тер саамдан унтв,
Уужар үс шовшдм,
Уухдан ховдг болдм...
Экин геснәс хәәмнь

Энд һарсн болдг,
Көлд оржах темдгнь
Көрстә һазр ишкдг.
Церниг көлд орулснь
Цөкрлт уга ээжнь.
Насан чилтл өкәрлснь
Наадһа болсн зень.
Түрүн көлән тәвснь
Туужта Царц һазр.
Түрүн көтлж йовулснь
Таңсг ээжиннь һар.
Бас Царнд үзснәс
Балм улан бамб,
Балһж уусн уснь
Бас Царцгин худгас.
Түрүн инәдинь үзснь
Тачалта ээжнь билә.
Түрүн дүринь авлснь
Тенгр, һарн гинә.
Ээж гиж келнд
Эврән орсн болдг.
Жирһлин өгсн белнд
Жисәд Церн ижлддг.
Һанцхн һалзн үкрән
Һарад сааж ирдг,
Үкс хәәсэн нерәд,
Үс буслһж адһдг.
Көшtlән уульжах зееһән
Кинән нүдәрн хәләчкәд,
Көк өвр ууждан

Көрглң үс кечкәд,
Адһж, зееһүрн өөрдәд,
Амнднь дүрж төвкнүлдг,
Аздлжасн зень чичрәд,
Ә тасрж номһрдг.
Царнд нарн өөдлхлә,
Ценкртж теңгр наладг.
Дөгәд зень наадхла,
Делкә ниргсн болдг.
Өнчн зееһән өкәрлхләрн
Учрсн зовлнган мартдг,
Дөн күрәд өсхләнъ
Дегәд ээжнь байрлдг.
Зень эрүл-дорул
Зурһата болад одв,
Ээждән үнр-баран
Эн болжахнь медгдв.
Орндан нүдән секхләнъ
Өөрнь ээжнь зогсна.
Үүдән секәд һархланъ
Уухнд Царң талвана.
Царң гисн үг
Цевр һазрин нерн,
Церн гиж дууджахм
Цагин нег үрн.

* * *

Хөрн өркәс хурсн
Хотна туһлмуд хәрүләд,
Хотхрт, салад урһсн

Хумха хатханчгт хатхулад,
Кедү дэкж Церн
Көөрк уульсн болхв.
Эцкэсн геснд үлдсн,
Экэсн харн өнчрсн,
Нээһинь хээсэр боожсн
Наһц ээждэн асргдсмн.
Көл ишкснэсн авн
Көлсэн ээжтәһэн хувалцсмн.
Тавта бийинь өрлө
Таалад ээжнь босхдмн:
— Церән, шулун босич,
Цоохр Сәкләһәс одад,
Цәәһә үс сурич,
Цаста эмгнәһәр орад,
Чанх цә хәәһич,
Эәтинәр бас дәврэд,
Амдах тәмк авич.
Кукм, сән юмн,
Күцәһэд, ирдг күн!
Зандрсн жомба чанад,
Зеедән деежинь уулһнав.
Ташр тальвр үлдәһэд,
Татж авад өкәрлнәв....
Дуудсиг соңссн Церн
Девлин булңгас һардм,
Ээж деегүрн алхн * * *
Эн орнас буудм.
Ишкә өөмсән олад,
Эврән көлдән өмсдм,

Илгн һосан өмсэд,
Эрк алхад һардм.
Цоохр Сәкләд ирэд,
Цур тагчг зогсдм.
Цаадкснь кергинь медэд,
Цагтан тагчг бээдм.
Таварн цәәһән уучкад,
Тагтан ааһсан хурачкад,
Тегэд бичкн Цернүр
Тедн хэләж инәлддмн.
Церн бас инәмскләд,
Цеңсн дууһарн соңсхад:
— Эәж цәәһә үс
Эндр танаһас хәәһлә.
— Ас нааран саван, —
Адһаж эмгн хәләв.
Ишкә гертә шилән
Иткж Церн бәрүлв.
Церн Сәкләһәс һарад,
Цаста эмгнәһүр ирв.
Чанх цәәһән авад,
Цааран Әэтинүр одв.
Амдах тәмкән атхад,
Аштнь ик байрта
Алцр-алцр ишкмнәд,
Көвүн зөвәр омгта
Көгшн эәжүрн адһв.
Тав һарсн насндан
Туһлмуд хәрүлдг болв.
Эврә биш, хотна,

Элвгэрн һучн толһа.
Ээжнь ода цээдэн
Элвг үстэ болжана,
Эврэн Церн хөөрмгтэ
Эңкр ээжэн асржана.
Оньдин нөр тату
Үүрмүдлэри ховр харһна,
Асхна үкрин сааврла
Эрэ гертэн ирнэ.

* * *

Зунднь туһлмуд хэрүлэд,
Зовх, түрхиг даана.
Ээжэн асржахдан байрлад,
Эн омгта бээнэ.
Унтдг нөөрнь хасгдад,
Үүрмүдлэри нааддгнь баһрв.
Түңгрцгэр дүүрн шаһаснь
Термин толһад өлггдв.
Хавтхдан арвн өрцгтэ,
Хорһлжта улан сахта,
Халцха деер өрөтө,
Хаһад һанцарн наадата.
Бийнь бийэн шүүнэ,
Басл түүндэн байрлна.
Хорһлжта сахан эрнэ,
Хумха, эркәһән долана.
Тиигж наадндан авлгдна,
Туһлмуднь холд уужмдна...

Үд болж одна,
Үкрмүд услврур шуурдна.
Гиинсн үкрмүдин дууһар
Генткн тег ниргнә,
Өмнәснь гүүлдсн туһлмуд
Олар Цернд үзгднә.
Туһлмуд экләри нииләд,
Тоос, элс пүргүлв.
«Теңгр цоклһн» ирәд,
Теегт шууга татв.
Церн шаһасан хамад
Цугинь хавтхлж авв.
Туһлмудан күцхәр хээкрәд,
Тедн талан хурдлв.
— Ха! Хей! Зогстан!
Хааран гүүлдж йовнат!
Хурлд бәргдсн элмрмүд,
Худг орхар адһжант!
Тиигж хээкрн Церн
Туһлмуд деегүр хэләв.
Тендәс экирнь мөөрн
Тарвалдад аашхинь үзв.
Цааһаснь үкрч мөртә
Цулвран сулдхад довтлв.
Сөрглт өглго гилтә
Сарлнгуд туһлларн ниилв...
Хотна туһлмуд экләри
Харһж нийлсн зәңг
Хотна гермүдт күрмәр
Хугтан худгур орцхав.

Услврин хөөн туһлмудыг
Уухн һарһчад йилһв.
Хэрүлдг көвүнъ угаг
Хотнахн ода медв.
Догшн Ээт эмгн
Доран һәрэдэд хээкрнэ:
— Хей, кишва, Церн!
Хама бултж бээнэч?!
Унтад туһлан алдвч?
Унг уга одмрвч!
Хэрү Церн өгчэхш,
Хэнкнэд көдә дүүрв.
Ээт ду тасржахш.
Эмтнүр занһад керлдв.
Туһлмуд эклэрн ниилсн
Туһлчин ээж соцсна.
Хотна эмгдудин ардас
Хатрад бас һарна.
Ээжиннь уханд зень
Эндр яһад одв,
Нөөрнь күрэд тернь
Ноһан деер унтву?
Хээкржәсн Ээтин дун
Хадгдад экиднь күрв.
Церн али? Церн яһж? —
Цугтан эс медж.
Ниилжәх туһлмудан үзчкәд,
Нааһаснь Церн хурдлла,
Зуухта салаһур дөтлэд,
Зууран хатханчгт бәргдлә.

Халунд хатж одсн,
 Хамхулта нохан аран
 Хадасн эдл шигдсн,
 Хээмнь Церн доран
 Хасн кевтэ унв.
 Өжгнгтнь бас хатханчг
 Өөкинъ hatлад шаагдв.
 Хээкрсн Цернэ дунчн
 Хотнд күрмэр жиннв.
 «Эмд күн арhta»
 Эәһән Церн ахрв.
 Араһан зуусн көлврэтэ
 Ардагшан көвүн цухрв.
 Көлнь ху цусн
 Көвүнэ шалврнь улаж
 Эрг деернь суусн
 Эн экрэд уульж...
 «Хэрүлж йовсн туһлмудм
 Харhж эклэрн ниилснд
 Туһлч би гөмтэв,
 Тедн намаг гүвдх.
 Худгур одж болшго,
 Хавсим, шилвим хуһлх,
 Хар толһад бултлго
 Хәрж би чадшгов».
 Тиигж сансн Церн
 Тотхад, дотран ухалв:
 «Ээжим мини ормд
 Эмгдүд гүвдхн угай?
 Эмән авч һархшв,

Эмтнлэ харһад меднэв.
Ээжэн би көндэлһшгов,
Эрсэн эврэн эдлнэв...
Наадндан авлгдж одчкад,
Нам туһлмудан мартжв.
Геедрсн үснэ ялд
Гемигдхэн би меджэнэв.
Ядхдан сара көлсэрин
Ялынь би даанав.
Зуг ээждм тедн
Зовлң бичэ үзүлтхэ».
Көлиннь хатханчг түүчкэд,
Көвүн өндәһэд босв.
Кецин, жим хаалһд
Күн йовхиг оньһв.
— Церэн, Церэн! — гисн
Сөөлңкэ дун соңсгдв.
Эргэд ардан хэлэн,
Ээжэн мөлкжэхиг үзв.
Көвүн зовлңган мартад,
Көгшн ээжүрн дэвв.
Хоюрн мөлкж теврлдэд,
Хорн нульмсан асхлдв.
— Зееһэн зулад эрлх,
Зөрмг домбр бултх,
Эмтнэ засгас ээх,
Эрлж чигн өдх.
Хотна эмгдин һарар
Хээртэ зееһэн алулшгов,
Көгшн мини эмөр

Көвүнәсм ялан автха.
Иигж тоолад ээжнь
Энкр зееһән хээсм
Зуухин амнд үзн
Зууньрад буурлда үмксмн.
— Бичэ э, зем,
Биичн хажудчн бээнэв.
Эмтнэс бас дем
Авад ялынь өгнэв.
Яһад эс боснач?
Яһж одвч энд?
Көлчн булһрад кевтнч?
Киичн давхцад унвч?
Көлчн мел цусн
Кен чамаг цокв?
Үкрч Лиж шилврдсн
Уршгнь цусн болву?
— Уга, уга, ээж,
Үкрч Лиж биш
Зуухин йоралд унж
Зуулһсм — нохан аран.
Көлдән, һартан шаагдсинь
Күчм күрэд авчкв.
Өжгигтән орснь одач
Өвдкәһэд, суулһлго бээнэ.
Тер үгинь соңсн
Түргүр зееһән кевтүлв,
Хурц хурһдыннь хумсарн
Хатханчгинь татад һарһв.
Хатханчг болһиг татхларн

Хээлэд ээжнь уульна.
Услврас аашсн үкрмүд
Үзэд ээжнь босв.
Арднь дахсн эмгдүд
Аашхнь бас үзгдв.
Үкрч Лиж довтлад,
Үргәһэд үкрмүдән зална.
Ниилсн, цадсн туһлмуд
Нааран-цааран хурдлна.
Шилврән тачкнулад, ээрэд;
Шилвкүлэд үкрмүдиг зогсав.
Эмгдүд, берәчүд хээкрлдэд,
Экәснь туһлмудынь салһв.
Салсн туһлмудыг тууһад;
Салаһур орулж баглв.
Туһлч Церниг хәәһэд,
Тедн чаңһар дуудв.
Хәрүһинь өгхәр седэд,
Хәәмнь Церн хәәкрв.
Хоолнь таг сөөлнкәдэд,
Холд күршгоһинь медв.
— Бидн энд кевтнәвидн,
Босж чадж болжахш.
Цернә көлнь шавта,
Цур ишкж чаджахш.
Теднә ду соңсн
Тиигәрән әмтн гүүлдв.
Түргүр кевтсинь үзснь
Туһлчтн әмд гилдв.
Урньдж йовсн Әәт

Үкс өвдглэд суув.
Цернэ көлнь цуста
Цуурдад хавдсиг үзв.
Хажуднь босж эс чаджасн
Хээртэ ээжинь дөңнв.
Хойр сүүһэснь бэржэсн
Хотна берэд уульлдв.
— Хээмнь, хээмнь, Церн!
Хатханчгар күн ордв. —
Үкрч Лиж ирн
Үүрэд, көвүг һарһв.
— Туһлмуд эклэрн ниилснд
Төрүц Церниг гемнжэхшив,
Хатханчгт энүг бэргдснд
Хээкрж, шосдхар бээхшив.
— Бичэ, Церн, ууль,
Баатр залу бээжч.
Ээжнь зееһэн бууль,
Энтн мазн санж.
Услврин улан хаалһд
Үкрмүд орулшго билэв.
Хотхр салаһур хэлэхлэ,
Ху мөлт эжго
Туһлмуд биш туһлчнь
Төрүц үзгдсн уга.
Ундасж йовх үкрмүд
Үкс шуржннад одцхав.
Өмнэснь генткн туһлмуд
Оольлдад, хурдлад ирцхэв.
Адһж би довтлад,

Арһмжан занһд боовв.
Өкөж ус татад,
Онһц дүүргэд мелмэлһв.
Ардан туһлмуд ниилсиг
Анхдан чигн авчахшв,
Эмгдүд, берэчүд хээкрлдсиг
Эврэн санхларн оошавв.
— Хээрн үсн, хээрн үсн,
Хар мөртө туһлч,
Хама унтад үлдсмч!
Үкрмүд һарсн тал
Туһлмуд яһад һарһсм?
Үдлэ услгддг мал
Туһлчд эс келсм.
Чамаг, Церн, ирлч,
Цусичн ууж болх.
Чигэ доладг, уудгич
Чамд һартчн бэрүлслч,
Тиигж Өэт урһьдж
Токугарн суулһан цокв.
Үкрч Лиж халурхж
Уурлад Өөтүр хээкрв:
— Тана үкрмүд көкчкснд
Туһлч бурута болшго,
Һучн толһа туһлмудт
Һанцхн күн чидшго.
Тендәһә би келлэлхн,
Туһлчдан нөкд олхиг,
Тертн бички көвүнлхн,

Төрүц тахшад уга. —
Церниг Лиж өргэд,
Цеб гилгэд мордулв.
Эврэн мөрэн көтлэд,
Ээжинь сүүвдн көтлв.
Эднэ ардас цуврлдэд,
Эмгдүд, берэчүд йовцхав,
Өнчн Цернд зовад,
Ө, ууран тэвцхэв.
— Эк-эцкнь бээхлэ,
Эн зовшго бээсмн.
Ээжнь залухн болхла,
Эртэс заргдшго бээсмн.
Манһдурас авн туһлд
Мана Гилжириг бэрхмн.
Мана бичкн Цернд
Мел дигтəһинь келхмн.
Гилжир яһвчн арвта
Гүжрмг, көдлмшч дамшлтта.
Цернд орхнь эвтə
Цаадк-наадк тоолврта.
Эн хойр туһлчан
Эндрэс авн сурһнав,
Эврэн дадмг малчан
Эдндэн зааж медүлнэв.
Хотна шууган ахрв,
Хойр туһлчта болв.
Үкрч Лиж сергв,
Үртэлə эдл байрлв.
Темэнə арснас зүсэд,

Туһлчнртан шилвр гүрв.
Тэвлһ моднд ишлэд,
Тачкнулад һартнь атхулв
Ээжнь Церндэн зовад,
Эвгорад кесгтэн гемтв.
Эврэн буршмг уяд,
Эңкр зеедэн өмскв.
Удл уга намр.
Үкрмүд дүүрхнь зөвтө,
Туһлмуднь бөдүрсн домбр
Теднлэрн йовхнь лавта.
Туһлч Гилжир хөөнд
Түүнлөһэн Церн йовх,
Цасн унтл энд
Царнд хөөһэн хэрүлх.
Ода Церн долата
Өөтө, көдлмштө, дамта.
Ишкө гер хорһта
Ирсн үвлд ээрэтө.
Хавртан үкрмүд туһлтл,
Хара бээдгнь күчр.
Көдлмш шинэс һартл,
Кевтнө гидг ичр.
Өр цээхиг холжулчкад,
Үвлин сө утна.
Ээжэрн тууль келүлчкэд,
Эдн сонсад кевтнө.
Мазн баатрин тускар
Магтж туульд келгднө,
Манһс болвчн диилсэр

Мөртөһөн жидтнь өлггднэ.
Хортна һарас адуһан
Хэрү булаж авна,
Теңгрин одн Цаһан
Тэклэд, эмэлдэн күлгднэ.
Тууль төгсэд көтрнэ,
Туульч ээжнь цуцрна,
Туһлч Церн үрглнэ,
Түүндэн диилгдэд зүүдлнэ:
— Би өсхлэрн бас
Базг баатр болнав,
Шулун нем нас
Шүрүсэн чанһаж хатурнав.
Мазнла эдл чидлтэ.
Мазнла эдл мергн
Жидэн күрсэн алддго,
Жилвэн күрвчн авлгддго,
Адуһан, алван, һазран
Андн хортнаһ харснав.
Теегин захд цергтөһөн
Тулж ишкэд зогснав.
Мазн кевтэ чавчлднав,
Мергн саадгарн халднав.
Жидиннь үзүрт өргнэв,
Жирлһ һатлһад шивнэв.
Иигж Церн халурхв,
Ирх цаган күлэв.
Хойр альхан нигтрв,
Хорһлжн нудрман атхв.
— Церэн, бос! Өтрл!

Цаачн хурһд йилһжәнә,
Чамар хөөч тэвжәнә,
Чадхий гиж маһдлжана.
Бөдүрж одсн хурһд
Бүүрһэд, тоглылдад тарх,
Бичкн чини арһд
Бээрндән хурж тогтнх.
Һанцарн бишч чи
Гилжиртә хоюрн болжанат.
Гермүдәс уухнд хэрүлшгоч,
Гирлгәрн үргәһэд идүлжәнәт.
Намрин сармудын туршар
Нээһинь көвүд хээж,
Ноһан, онһг өвсәр
Нооснь утдтл идглж,
Хулһн сар дундурасн
Хурта бальчгта болв,
Өвстә һазр чиигтәрснәс
Өрмг, һоснь норв.
Хурһдан тууж ирэд,
Хашад орулад кевтүлв.
Хөөчнр шатрмган ууһад,
Халу дөрэд әмлв.
Өөмсн, цуглаһан хагсачкад,
Орн деер һарцхав.
Доран нөөртән диилгдәд,
Духуцад унтад одцхав.
Маһдуртнь нарн һарв,
Малмуд кеерәгшән залгдв.
Церн Гилжир хойр

Цөөн хурһдан хэрүлв.
Халун нарна күчнд
Хонин өвсн хагсж,
Хурһд цадад, тошурхад,
Хоорндан мөрглдэд наадж.
Эн хойрт үдлэ
Ээжнь хотынь белдж,
Үкрч Лижэс сурла
Ундынь күргхийт гиж.
— Юуһинь сурнат, ээж,
Зуг эмтэхнэр кетн.
Йовдлын аюд Лиж
Зеедтн күргхиг медтн.
Көвүд йир шунмһа,
Көдлмштэн эвртэ дурта,
Хур-чиг даамһа,
Хотынь ясжах кергтэ.
Үвлдэн хотна сурһульд
Үр Гилжиртэһинь орулнав.
Хавртан үкрин хэрүллһнд
Хажудан теднйг дахулнав.
Тер өдр көвүд
Төрүц адһсн уга.
Асхн үд давулад,
Амрарн хурһдан хэрүллэ.
Хурла улан хаалһин
Хажуһар өсдлөд идгллэ.
Хурһд тогтнад кевтлһнлэ
Хоюун сах көөлдлэ.
Эдн наадндан авлгдад,

Эндэсн уужад одж
Генткн эмтн хээкрлдэд,
Гүүлдэд аашснь сонсгдж.
Церн өндэж хэлэчкэд,
Цецнэд хээкрэд одв:
— Чонмуд, чонмуд, Гилжир!
Цааран хурһдурн гү!
Бийнь гирлгән авад
Бас хурдлад һарв.
— Гиидь! — гиж хээкрэд,
Гүүһэд чонмудыг тосв.
Зурһан бор чон
Зултрһн дотраһур мөлкжәнә.
Хурһдт үкс күрхәр
Хуурһсан татад гиинжәнә.
Гилжир бас хээкрэд,
Гүүһэд Цернүр ирв.
Гирлгәрн эдн шивэд
Гүрмтә чонмудыг хөрв.
Хээкрлдсн хотна залус
Хурдлад, бас ирцхәв.
Әәхән мартсн чонмудас
Әвртәһәр сүрдсән медүлцхәв.
Зөрэд чонмудла хәрүцсн
Зөргтә хойр көвүн
Үргсн хурһдыннь ардаснь
Үкн хурдарн гүүлдв.
Эн хстндан тоомсрта
Эмин Пөөдр өвгн
Эңкрлж Церниг, Гилжиртәһинь

Эврэннь герүр орулв.
— Суутн, зөргтэ хөөчнр,
Сүртэ баатрмуд бээжт.
Йоста мазна ачнр,
Яахм билэт тегэд!
Хей, эмгн, шулуд,
Халун хот тэв.
Тагин зүн шуһудк
Тэвэтэ һуйр ав,
Цаһан тоснд нүд
Цадтлан эдн идтхэ.
Дэкэд хоюрн шуд
Доран амрад унттха.
Залу күн зөрсндэн,
Зандн модн нээхлсндэн.
Та хойр ээмсэд,
Теегүр һарад зулхла,
Тер чонмуд күцэд,
Тараж хурһдытн алхм.
Зурһан чонас ээлго
Зөрэд Церн хээкрвш,
Һарч бийнь зуллго
Гирлгэрн шивэд таравш.
Хавртан һазр көкрхлэ,
Харваһл¹ би орнав,
Хотна көвүд сурһхла,
Хөөткнь — жирһлинь меднэв.

¹ Харваһл — Прикумск балһсн, ода Буденновск.

Яван нээжлэрн күүндэд,
Яармд харһх боллав.
Күүннь нежэд бүрүд
Кү олх болла.
Зөвэр сэн сурһульта
Заң сээтэ залу
Зөв медх зөвтө.
Зөвшөл манд өглтө.
Тегэд цасн унхла,
Тер нааран ирхм.
Нарна гер сулдхла,
Номан тенд эклхм.
Та хойрас бүрү
Тер күн авшго.
Тадниг одачн түрүг
Тер медлго бээшго...

* * *

Хотна улс хээкрлдэд,
Шуугад нохас хуцлдхла,
Цернэ ээж сонсад,
Цугтаннь ардас дахлдла.
— Хурһдур чонмуд дэврж,
Ху мөлт шуучх,
Үкс гицхэтн, хурдлтн,
Унь, күрз авцхатн.
Бичкн хөөчнр ээх,
Бийснь һарад гүүх.
Адһтн, хээкртн, ишкртн,

Ардаснь күцэд харстн!
Иигж Пөөдр хээкрв,
Ээжнь Цернэн үзв.
Чон идчкх болад,
Чакмадад эмт дахв.
Аяртнь Пөөдрэд одад,
Эвртэ буульмж соңсв.
Зөргтэ зееһэн магтад,
Зовлнган мартж байсв.
Жилмүд ирэд, жиирэд
Жирлһн мет хурдлна.
Өнчн Церн өсэд,
Омгта, овртаһан медүлнэ.
Харвахлас ирсн багш
Харитон орсин нилчөр
Хотна цөөкн тегш
Хальмг көвүд сурһсар
Өнчн Церн Гилжиртәһэн
Орс кел дасв,
Умшдг, бичдг болв,
Улм цаарандан шүлтв.
Түүнэ хөөн ээмгт
Танһч школ һарһв,
Түүнд Церн Гилжиртә
Түрүн болж орв.
Николай Попов Бүслүртәс
Нааран ирж багшлв.
Дөчн бичкдүд ээмгәс
Дуудж авч сурһв.
Хот, хувцнь шаңһаһар

Хөрэд һарнь авгдв.
Эгц өрэлнь эврәһәр
Энд бас сурһгдв.
Центральн районас ирж,
Цәкрә Лиж багшлв.
Церн көвүн йилһрж,
Цецн билгтәһән медүлв.
Негдгч классин сурһульчирас
Негхн Церн умшна,
Нам тедн дундасн
Наалдулж орсар келнә.
Эсв-тоод болхла,
Эн дегәд кивтә
Диг-дара даалһхла,
Дегәд шунж күцәнә.
Һаза һарад наадхла,
Һарддгнь бас Церн.
Оларн хурад дуулхла,
Онъчрдгнь бас Церн.
Энүг дахж шундгнь —
Энкр үүрнь Гилжир,
Эднән ирж буульдгнь —
Ээлтә өвгн Пөөдр.
Церниг Гилжиртәһинь дуудад,
Цааран көтләд һардм.
Ээжчн өгүллә гинәд
Өвцү, боорцг өгдм.
Сурһулян яһж суржанат?
Сурснасн эс келнәт?
Чесжәр таднд дасхдган

Цэкрэ Лиж келв.
Церн сэн эсвч,
Цецн чеежтэ гинэ.
Гилжир эвртэ келмрч,
Герин көдлмшт ахуч.
Царцгин хотна көвүд
Цуһараһаснь сээнэр сурна.
Хар көдлмш дааһад,
Хара бээдгэн уурла.
Багштн тиигэд келхлэ,
Би йир ханув.
Эндрин бийднь хэрхлэ,
Ээжиртнь күргж байрлунав.

II

Эклц школан чиләһэд,
Элстүр Церн ирв.
Энд школд орад,
Эрдмән цааранднь гүүдүлз.
Эн һанцарн биш
Эрднь, Бадм, Талһр,
Гилжир, Сарц, Пишман,
Гүрж, Бсврин, Шовһр
Гүжрж сурһульдан шилтв.
Эднэ хөвэр энд
Ээлтэ багш харһв,
Ээжнь эдл теднд
Эврән дуран өгв.
Татьяна Дмитриевна Юркова

Тер багшин нернь.
Теегин чееж сарулдхлһнд
Түүнэ ачнь ил.
Эн багшин һарар
Элстин Улан школд
Эгл угатьнрин хөвөр
Эрдм-сурһуль дасдг.
Әәдрхнә гимназий төгсәсн
Арвхн долата күүкн
Эврә бийиннь седкләсн
Эжго тег темцсмн.
Бичкн хээрцгән бәрәд,
Боолһата дегтрмүдән үүрәд,
Багшлх седкл зүүһәд,
Балһсн Элстд ирәд,
Залкинд эмчлә харһад,
Зөв-учран келәд,
Хальмг улсиг экләд,
Харцһуһас гетлгх ухаһан
Халурхж, күүкн келв.
Гимназиян төгсәснә хөөн
Гүн сурһульд орлго
Әәдрхнд үлдх бийнь
Әмнчлж зөвшәрсн уга.
— Хальмг теегүр однав,
Харцһула сөрж ноолднав.
Күүкнә келсиг соңссн,
Күндтә Залкинд эмч
Инәмсклж һаринь атхсн
Иигж күүкнд келсм:

— Татьяна, мел чикэр
Та хаалһан олжт,
Тана седклин нилчэр
Теегт будн талрх.
Шавр цаһан герт
Школ һарһж чаджанат.
Хальмгудла харһж күүндэд,
Хэрэд сурһульчнр олжанат.
Өнчн-өвүһинь түрүлэд,
Ончлж авх кергтэ.
Мини терг татулад,
Мел ода йовтн.
Экир, ээжнрлэнь харһад,
Эвлүнэр та күүндтн,
Сурһулин тусинь цээлһэд,
Сүв-селвгэн өгтн.
Теегтэн зерлгшсн хальмгуд
Түрүлэд медлгочн бээх:
— Манд сурһаль юмб,
Мал бээхлэ, болх.
Көвүд, күүкдэсн салшговидн,
Күүнэ кеж өгшговидн,
Баячудын мал хэлэжэнэвидн,
Бичкдүдэн ялчд өгдвидн,
Теднэн сурһульд йовулхла,
Тежэл альдас авхвидн?
Тиим хэрү соңсхларн
Татьяна, бичэ зүтк,
Эвтэ, жөөлн келэрн
Эвлэд зөвтнь күрг.

Би деед йоснас
Бас дөн сурнав.
Харцху теегиг буднас
Харсж авхиг медүлнэв.
Шин школ Элстд
Шамдж, бэрхэн санхмн.
Тиим даалхвр авсн
Татьяна зүркнь бульгвл,
Теегүр харч йовсн
Түүнэ күцлнь болв.
Элстэс хол биш
Эргнднь бээсн ээмгүдэр
Эвтэктн күүктн багш
Эргэд, йовад ирв.
Санснас сэн болв,
Седклэн хальмгудла медлцв.
Элстд школ харснд
Эдн байрлснь илдв.
Бичкдүд бийснь болхла,
Багш күүктнүр өөрдцхэв.
Карандаш, дегтр үзүлхлэ,
Көөркс шууглдад шүүрцхэв.
Орс келн угань
Ода Татьянд медгдв,
Сурхуль дасх санань
Седкллэнь ирлцжэхнь үзгдв.
— Эврэн хальмг кел
Эркэн уга даснав.
Эндрэс авн мел
Эднэ багш болжана.

Чонс, Келкд кедэд,
Чөөрә, Найнтахнд одв,
Орһахн, Үлдчнд күрэд,
Отгуд эргэд ирв.
Һучн сурһульчнрин нерд
Һартк цааснднь бичэтә,
Олнд туста төрт
Омгтаһар Татьяна орлцата.
Доктр Залкинд байрта
Дөң ирснд ханжана.
Дәкәд әәмгүд болһнд
Демәр школмуд бәрүлжәнә.
Тавн буурл нииләд,
Тәвн һун һарһж.
Чонын салат дүңгәлһәд,
Чолун школ бәрж.
Хойр Үлдчн хооридан
Хамцад, школ тосхж,
Булһна орсмуд хальмгудтаһан
Бас школ секж.
Эрдм-сурһулин заль
Элст эргэд асв.
Элвг хальмг теегт
Эрдмин революц эклв.
Багш болм баһчуд
Баһнь хальмгт илдв.
Татьяна Юркова седвәрләд,
Теегүр үүрмүдән дуудв.
Никитина Елена Алексеевна
Нааран бас ирв,

Ик Буурла школд
Ирж күүкн багшлв.
Голубинский Петр Павлович
Гергтәһән хоюрн Манжинкнүр
Гегән-герлин тәрәһән
Гер болһнд цацв.
Баахн Секотова Фаина
Баһ Дөрвдт ирнә,
Бас школ бүрдәнә,
Багш болж көдллә.
Элстд бәргдсн школ
Долан жилә болсн
Эднә сурһульчнр нааран
Ирж сурһулян утдхна.
Таңһчин олн баһчуд
Татьяна Юрковад сурла,
Тедн дундас онцрад
Тоомсрта көдләчнр һарла.
Нердинь һарһад келхлә,
Негнь Пүрвән Анжур.
Таңһчд ахлач кехлә,
Теегән сергәж шинрүллә.
Хөрн йисдгчәс экләд,
Хамцж колхозмуд бүрдлә,
Селәд, хотдуд нииләд
Совхоз, МТС һарла.
Урдан эмнг бәәсн
Улан шаврта һазриг
Уурхан санд хүврәсн
Угаты харчудын күчн.

III

Малмудын тонь олдв,
 Машид күржндгнь икдв.
 Мана Церн өсв.
 Москвад сурһульд илгэгдв.
 Туһлч Церн тендэн
 Тимирязевин академд сурв,
 Малын эмчин сурһульдан
 Маш йилһэн болв.
 Тавн жил давв,
 Таңһчурн Церн ирв.
 Кеер теегт көдлв,
 Көдлмшин гүргүднь орв.
 Һучн хойрдгч жил
 Һаңта, хагсу болв,
 Цонаж шатасн нард
 Цуурдж тег эгрв.
 Хур тату болсар
 Худгин усн ширгв,
 Хөд, үкрмүд цуһар
 Хамхул күртл хармв.
 Шар һаңла харһад,
 Шүлкәһәр үкрмүд гемтв.
 Үс өгдгән уурад,
 Үклнь олн болв.
 Һурвн колхозин эмчд
 Гүрмтә цаг учрв.
 Өдр-сөөһин кемд
 Унтдган Церн уурв.

Элстүр адһж күрэд,
Эм элвгэр авв.
Эндэн гемтсн малмудан
Эдгэхин эв хээв.
Шүлкэтэ үкрмүдэн йилһэд,
Шаңһ хаацд орулв.
Комсомольцнр көвүдиг дуудад,
Көдлмштэн нөкд кев.
Хаацин дөрвн үзгт
Харул зогсаһад цеерлв.
Хажуһас йовсн тоот
Хэрү цухрад һарцхав.
Онц худг һарһад,
Онһцинь усар дүүргв.
Хадсн өвс зөөһэд,
Хажуднь хайж асрв.
Үксн малын күшинь
Уухнд нүкнд булулв,
Карболк деернь цацулад,
Кү өөрдхдгинь уурулв.
Эврәннь чидл баһдхла,
Элстэс эмчнр дуудулв.
Эргндэн шүлкэ тархалго
Эдгәһэд, үкрмүдэн өндәлһв.
Үкрин ширгәсн хуурад,
Урмд көдлмштнь учрхла,
Хөөдтнь хаму ирэд,
Хөөчнриг бас түрәхлә,
Малын эмч Церн
Мордад, хошмуд эргдмн.

Тергтэ санитаран йовулхларн
Түүнэнь ардас ирдмн.
Хамута хошмудыг ээрэд,
Холд һарһдго болв.
Күмсн, ундынь зөөлһэд,
Қолхозас илгэдг кев.
Тиим күчр көдлмшт
Тер дандсн уга
Үүрмүд, комсомольцнрин дөнд
Үрүдж, уйдсн уга.
Эн саамдан Церн
Эвтә-медрлтәһән медүлв,
Энүнд тсомсрта нерн
Эңгин улсас ирв.
Төрскн ээмгиннь улс
Таасж Цернд ханв.
Эмин Пөөдр байсж
Эврән ирж йөрәв:
— Хальмг өнр улст
Хээртә үлгүрмүд оln,
Теднә негинь чамд
Товчлад келхлә, эн:
«Темән үүлн һархла,
Теңгрин хутхур болдг,
Тесркә урлта көвүн һархла,
Отгин хутхр болдг».
Эн үлгүр чамд
Эндр ирлцж бәәхш...
Кесн көдлмшчн манд
Кенә көвүһичн нуухш.

Өнчн гиж чамаг
Отгчн үрүдүлсн уга
Сурһуль-эрдмин хаалһиг
Селвг өгч олла...
Серлтә төлэдән, Церн,
Сүрдж, цухрсн угач.
Уух-өмсх тату болвчн,
Уралан чи зүткләч.
Аштнь сурһульта болвч,
Әәмгтән ирж көдлжәнәч,
Әәмшгтә малын ширгәс
Әмтнә кишг харсжанаң.
Терүндчн чамд ханад,
Төрлмүдчн намаг илгәлә:
Тохмин нерән дуудулад,
Токтанхн отган өргжәнә.
Тулг кергтә болхла,
Төрскн һазран ишкжә.
Күчн эс күрхлә,
Комсомольцнр үүрмүдән түшжә.
— Ханжанав, аав Пөөдр,
Харваһлас ирсн багшт бас
Әэжиннь ачинь эндр
Экләд хәрүлжәсндән байсжанаң.
Негхн зунин көдлмшәр
Намаг дегәд үнлжәнәт.
Хату-мөтүн даавртань
Хәләж, харвж чилшго,
Мини үйин даалһврт
Мөткәлдх чолуднь цөөршго.

Теегм одачн көндө
Тежэл-тескүл хатяр
Туулан хамхул-долда
Туужин күсл-ирлцтәһәр
Эндр би һанцарн
Эрдм-медрлән үзүлжәнәв.
Иргч жилмүдт оларн
Ирж теегән сарулдхжана.

* * *

Шүлкәлә, хамула һоолдад,
Шүрүтәһән Церн медүллә.
Үвл күнд болад,
Үйдулхинь эн санла.
Һаң догшн болад,
Һазр әгрж халцхарла.
Харуж өвс хадулад,
Хашан өөр овалулла.
Әрвләд өгсн бийнь
Әрә сардан күрхүн.
Әәмгүд әргж бийнь
Әмтнд цәәлһвр кесмн.
— Намрин һурви сардан
Нәәлжәх тежәл идг,
Сала-сартгар малдан
Сән хәрүлһн кедг.
Үғлин һурви сарин
Үзүлх туруһинь санхла,
Маля даахарнь цугтаһинь

Манц холур йовулхмн.
Шалһан хурцлж бүлүдэд,
Шуугсн хулс хадхмн.
Колхоз болһна бригад
Күмс малдан белдхмн.
Тиигж эк татад,
Түрүнднь Церн йовв.
Колхозин һурви ахлач
Көвүнэ селвг авв.
Хойр Манцин хоорнд
Хөөнэ хошмуд бээршүлв,
Хадсн хулсна боодгудан
Хажуднь зөөж овалв.
«Хөрнэ» хуучн худгудыг
Хучлад шинэс малтулв.
Үкрмүд, хөөдин услвриг
Үүнд бүрдэхнь илдв.
Хойр Манцин хоорндк
Хөвтэ сээхн бээрн,
Өвснь кезэдчн көкрдг,
Үвлзхд таалта болдг.
Мөчн жилин үвл
Мартгдшго догшин болв.
Мөстэ шуурһн болсн
Малмуд зудт даргдв.
Өмнкән эс тоолсн
Олн колхозмуд түрв.
Өөрк хулсан эс үзснь
Ода эднд медгдв.
Халцха теегт бәрсн

Хаша-хаацнь гөңгдв,
Хармад белдсн өвснь
Хойрхн сардан күрв.
Зуд улм чаңһрв,
Зутах деерән һарв,
Уудг уснь ширгв.
Укрмүд, хөөднь мээртв.
Энд аюл болхла,
Элстүр суңһг цокгдв.
Өвс, хулс, салм
Өгүлтн гиж сурцхав.
Аһшин, Эәдрхнә медләс
Ацата машид цувлдв.
Ачнра колхоз, совхозас
Аман аңһаж тослдв.
Башанта, Дивн талас
Бас өвсн зөөгдв.
Буурла, Көвүдә колхозмудт
Бас тежәл күрггдв.
Цааран Манцур нүүсн
Царңгин колхозмуд төвкнү
Коонга Цернә седвәрәр
Күмстә болснь илдв.
Түүнә хөөтк жилмүдт
Тер дамшлт тархагдв.
Манцин, Күмин хулсар
Малд тежәл кегдв.

IV

Гунаша Гилжир Шартуд
 Гүн сурһуль төгсәһэд,
 Манцин цаһан ташуд
 Малын халхар эклэд,
 Зудта жилин хөөн
 Зундуд ирж кәдлж.
 Олн-әмтнлэ күүндэд,
 Өңгрсн үвл тодлж.
 Царнгин колхозмуд тиигхд
 Цөөкәр һарутсиг медж.
 Энкр үр Цернән
 Энд кәдлжәхинь соцсад,
 Эрк-дарх уга
 Эврән харһхар шиидж.

Хондлад хошлжах хөөдән
 Хэләж Гилжир шинжлв,
 Хойр хонад цаарандан
 Хотхр хэләһэд һарв.
 Цернәсн салснас нааран
 Цөн жил давв,
 Харһлдх хөв хооран
 Холд саагдад жиирв.
 Энд, Царндан ирж
 Эн хойр харһлдв.
 Өнчнэ зовлңган тодлж
 Өдрин дуусн күүндв.
 Чонла харһсан санхла,

Чиихлтэд келсн харв.
Хатханчгт хатхулсан келхлэ,
Халу дөрж ирвэтрв.
Үкрч Лижин седкл
Үгин хоорнд тодлгдв.
Өр өвч өвгн
Эмин Пөөдр сергэгдв.
«Мал асрхла, амн тоста».
Мел чик үлгүриг
Манд кедү дэкж
Малч Лиж келдгиг
Бидн эн насндан
Батлж санж йовхмн.
Битхрсн үкрмүдин сүргүдэн
Баратулж теегтэн өскхмн.
Тиигж хоюрн күүндэд,
Теврлдэд эдн бослдв.
Төрскндэн ханлтан өргэд.
Тенгрүр хэлэж байрлдв.
— Не, Церн, иньгм,
Намаг үзхэр күлэжэлч,
Зудла харһсн жилиннь
Зовлңгас нанд келхнч.
Эмтнэ келэр болхла,
Эвртэ аюл даажч.
Сүрдх түрү харһхла,
Седвэртэ бүрдәнэчән медүлжч.
Тиим үгмүд сонсад,
Тесж чадсн угав.
Тегэд эндр адһад,

Торлго чамур ирв, —
Иигж келэд Гилжир
Инэмсклэд үүрүрн хэлэв,
Түүнәннь чирәнь — бальчр
Тоолвр санжахнь медгдв.
— Не, соңс, Гилжир,
Намаг бичэ магт,
Негхн жилин көдлмшөр
Нерән өөдлүлж болшго.
Болв давсн жил
Бийэсм шүүвр ав.
Хаму, шүлкэ гем
Халун зунар зовав.
Хаддг өвсн, шарлжи
Халун һанд эгрв.
Үвл зудта болхнь
Үгинь күүндэнд һарв.
Арһан намаг түүрчүлв.
Хулс хадх селвгән
Хург деер келв.
Хотна медэтэ улсла
Харһж би күүндв.
Ксзэнэ бас зудла
Кесг харһсан келлдв,
Гер цагас нааран
Теегт зуд учрхла,
Хойр Манц талагшан
Хошмуд ниргж ирцхэдм.
Энд көк өвсн
Оньдинд нигтэр урһдм,

Эргндэн өндр хулсн
Эргэн сэвүрдж нээхлдм.
Тер хулс хэлэ,
Тежэл кехэн ухал,
Күн келхиг бичэ күлэ,
Комсомольцнр тиигэрэн дахул.
Тиим селвг соңсад,
Толһачнртан би келв.
Теднэ заковрар эклэд
Түрүн бригад бүрдэв.
Колхоз болһнас хошаһад
Комсомольцнрин бригадмуд ирв.
Күмин хулсиг хадад
Күмс кехэр зөөв.
Хату хулсиг жөөллснд
Хатнь кевг болв,
Халун уснд девтэлснд
Хээртэ хотд хуврв.
Тиигэд һару баһта
Тер зудас һарввидн,
Түүнд намаг магтад,
Таһчд шуугсн нертэвидн.
— Чини тускар соңсчкад,
Чеежм көөргдэд одв.
Тулч Цернм гичкэд,
Туужин эклцэн тодлв.
Зуг хойр колхозд
Зундад, Хондлад ода
Зоотехник болж эклэд,
Зөвтэ сүүрэн олв.

Манцин Цаһан ташуһар
Малан өскж жирһхмн,
Махар, ноосар, тосар
Мана Төрскн ниргхмн.
Цернлэ, Гилжирлэ эдл
Цецн сурһульта малчнр
Хальмг таңһчин медлд
Хара бишэр өслдв.
Тежэл элвжх дутман
Теегм күч авв.
Сурһуль хотдудар делгрсмн.
Сарул хаалһ эклв.
Хотдудын тонь цөөрэд,
Хамцж селэнд хуврв,
Телефон, радио зеллэд
Тег залһж жиңв.

V

Тиигэд дүрклж өсжәсн
Теегинм жирһл генткн
Товин, танкин дууһар
Таңхрж көгән алдв.
Германя фашистнр хулхаһар
Гүрмтэ дэ босхв.
Мэчн сарин өрүһар
Муульта зэнг сонсгдв.
Коонга Церн гүүхәрн
Колхозин парвянур адһв.

Дээнэ зэнг келхлэрн
Дегэд үүмснь медгдв.
— Манахс, ээхм биш,
Маля даахарн босхми.
Налзурж ирсн фашистнир
Гедргэнднь цокж унһахми.
Советин улсин чидлиг
Сөрж хортн дэврв.
Синчүлж геснь цүврхиг
Санандан фашистнр авчахш.
Тенгсэс тенгс күртл
Тулсн Улан Цергиг
Түлжж, хооран цухрулдг
Теднд арһ өгшговидн.
Хар саната японцнр
Хасан нуурт чивэгдлэ,
Халхин-һолын дээлдэнд
Хажж, йсралднь тусла.
Эндр-манһдур маднас
Энкр Төрскэн харсхар
Нучад шаху залус
Нарч йовхнь лавтрха.
Тедн дотр бидн
Түрүн болж йовхвидн,
Налзу немш фашистнрлэ
Нар бэрлдж ноолдхвидн.
Мах-цусан Төрскнэсн
Мел хармнхн угавидн,
Дэвртн гисн заквраснь
Дааврта хаалһ олшговидн.

Ода колхозин көдлмшэн
Өмөрэн йовулхар зүткхмн,
Дээч улан баатрмудтан
Дөнгөн холванднь күргхмн.
Цернэ келсн үгиг
Цуһар болһаж соңсцхав,
Хар мөртэ зэңгиг
Хараж дотран зовцхав.
Гүүһэд Церн соңсв,
Цааһасн келсиг чиңв,
Цугтаһурнь һаран заңһв.
— Соңсла, соңсла, комиссар,
Саахна радио келлә.
Бригад, ферм, хошмудар
Бас зэңг күргдлә.
Андн фашистнр межәһүр
Адрад дэврсиг медвидн,
Улан Церг теднүр
Үкл зөрүлсиг соңсвидн.
Көдлмшэн чаңһах уха
Колхозникүд эндр зүүв,
Дээнд йовулхмн гихлә,
Дегц мордхан иткүлв.
Иртн, комиссар, иртн,
Эндрин бийднь күлэжәнэвидн,
Итклтэ Төрскнәннь дуудврар
Эврэн йовхдан белмбвидн.
— Таниг, Церн, ормастн
Төрүц көндэшго болвидн.
Дөрвн насна залуситн

Дээнд мордулхар шиидвидн.
Нутгин партин комитет
Намаг танур йовулжана.
Өвгд, эмгд, бaнчудан
Өөрөн дуудж цуглулжати
Мал, тэрэнэ көдлмшт
Мел завср угаһар
Көгшдүд, бичкдүд цааранднь
Көдлмшинь кех зөвтө.

* * *

Царнгин хотдудын залус
Цергэ хаалһд орцхав,
Арднь үлдсн улс
Адһж, көдлмштэн шунцхав.
Церн дээнд одхар
Чеежэрн басл зүткв,
Зуг энүг ахлачар
Зөвинь медүлж сунһв.
Колхозин көдлмш муурхла,
Күчнь цергин хэрхмн.
Тежэлтэ, хувцта болхла,
Тедн фашистнриг каалхмн.
Чини ухaничн, Церн,
Чикинь парть меджэнэ.
Чинртэ баатрин нерн
Чамд учрхиг иткүлжэнэ.
Тиигэд Коонга Церн
Төрскнәннь даалһвр күцэлө.
Теегэсн мах, тос

Тиигэрэн, фронтур илгэлэ. ✓
Хортн теегүр өөрдхлэ,
Хөд, үкрмүд тоотыг
Итклтэ колхозникүд дахулад,
Ижл хатлһж һарһла,
Ус, идгинь олад,
Ут хаалһд йов.
Түрү-зүдүһинь дааһад,
Төрскнәннь кишг харсв.
Эврэн Церн хэрү
Элстүр ирж герчлв.
Тавн колхозин малмуд
Туух даалһвр авв.
Тер малмудын тоосн
Теңгр, һазр бүтэв,
Устин улан элсн
Уста худгуд дарв.
Һазрч өвгдиг адһаһад,
Һал мацнад йовулв.
Эврэн тедниг толһалад,
Элснэс худгуд харсв.
Тиигэд, нег зовлңгас
Теслцэд, эвэрн һархла,
Теңгрэс фашистнр бомбс
Тедн деер хайв.
Таш-пиш болв,
Тарад үкрмүд зуллдв,
Хөөднь бас тарлдв,
Хөөчнр, үкрчнр хээкрлдв.
Цөн эмсхл давв,

Церн теднүр ирв.
Ээмшг давж одв,
Ээхмн биш гив.
Тарсн малмудан хураһад,
То-дигинь авцхав.
Санснас һарунь баахнд
Седклнь теднэ төвкнв. * * *
Зуг Церн шавтсан
Зовж медүлсн уга.
Ард йовсн эмчдән
Э угаһар келв.
— Зүн һуйдм шав
Зөвүрлэд шааһад бээнэ.
Эвән хармнл уга
Эдгәтн, — гиж сурна.
Малчнрт медүлхм биш
Медж гилэ теднд
Му ухан орхла,
Маднд туста болшго.
Бомбин тасрха төмр
Бульчнднь шигдэд орж,
Баатр зүрктә Церн
Бааһаснь әәлго теслцж.
Сө, шамин герлд
Санитармудар Церниг бәрүлжәһәд,
Эвтә, медрлтә эмчд
Энүнә шав диилгдж.
Түүнәс хооран малмудыг
Сөөһәр туудг кев.
Тавн колхозин кишгиг

Телтр һарһж төвкнв.
Даалһвран Церн күцәсн
Дәкн һардачнурн ирв,
Төрскнһ түүнд хансн
Тоомсрта орденәр ачлв.

* * *

Дәәнә комиссар Церниг
Дуудулжана гиж келлһнлә
Үкн хурдарн гүүһәд,
Үүд цоклго орад:
— Ханжанав танд, комиссар,
Хәрнһ күләһә биләв.
Шуд дәәнүр — Сталинградур
Шамдаж намаг йовултн.
Элсн, салькнд хатагдад,
Ижл һатлһнд шахгдад,
Итксн даалһвритн күцәһәд,
Ирж йовнав танур.
— Менд, менд, Церн!
Мана теегин мазн,
Арин дәәнә баатр,
«Азг улан Хоңһр».
Чи энд — теегтән
Чинртә көдлмш күцәхлә,
Чини үр Гилжир
Чиләж фашистнриг куджана.
Мә, умш наадкан
Манд ирсн бичг.

Буудан мергн Гилжиртэн
Бахтж, ханж байрл.
Хойр жил дарандан
Хурц снайпер дээллдж,
Хойр зун фашистнрт
Хорһлжн сум зальгулж,
Нурвн орденэр ачлгдж,
Гилжирын нерн туурж,
Газетин номер болһнд
Герой гиж келгддгж.
Фронтас ирсн бичгиг
Халурхж Церн умшв.
Хээртэ Гилжирын зургиг
Хэлэж эс ханв.
— Чон дэврсн бийнь
Чочлго дэврдг Гилжир
Чонас бузр фашистнриг
Чилэж, куджах снайпер.
Күндтэ мана комиссар,
Келдтн мөргэд суржанап,
Эндр намаг Гилжирүр
Эркән уга йовултн.
Намаг ард бээхиг
Нам тертн меджэхш,
Кемр медсн болхла,
Күүнд намаг тоолжахш.
— Арһулд, Церн, яһжахмч?
Арин көдлмшән басжахмч?
Төрскнч чамаг үнлжәнэлм,
Төрүг Гилжир меджәнэлм.

Таңһчин дээнэ комиссариат
Төрскнэнч нерн деерэс
Дээнэс чамаг үлдэхд
Даалһвр бээнэ гилэхн.
Тер даалһврилг, Церн,
Темдгтәһэр чи күцэвч,
Одачн чамд даалһх
Ончта кергүд учржана.
Гилжирлэ эс йовсндан
Һундхмн биш, Церн,
Дээч үүрмүдэн дөннсндэн
Дәкн-дәкн байрлхмн.
Ардан тулг угаһар
Атакд орхд күчр,
Хот-хувцна нилчэр
Хортыг диилхд амр.
Зертә-зевтә болхла,
Зөргтә, урмдта йовцхана.
Уралас, Сиврәс илгэхлә,
Ура! — дурдад дэврцхәнә.
Теегәс махн, тосн
Теднд элвгәр күрв,
Тер таңһчас илгәсн
Тааста белгнь медгдв.
Снайпер Гилжирин илгәсн
Сумн фашистриг күцв.
Сталинград балһсан сулдхсн
Сээхн зәңг ирв.
Хөрн нээмдгч Әәрм
Хулхт хэләһәд дэврв,

Хальмг теегиг энднь
Хортна тавгас цеврлв.
Комиссар партин даалһврар
Коонга Церниг дуудулв,
Хасгин нутгур илгэхэр, * * *
Хэрү малмудынь авхулхар.
Колхоз, совхозмуд шинэс
Күүчгдсн, шатагдсан босхв.
Коонга Церн дэknэс
Колхоздан ахлач болв.
Хонгнь кезэдчн кеер
Хошмуд, фермсэн эргнэ,
Церн ахлачин өөр
Цөөкн колхозникүд үзгднэ.
Негнь һурвна төлэ
Нөөрэн хармилго көдлцхэнэ,
Диилвртэ баатр цергэн
Дөннх ухата шунцхана.

* * *

Дөчн тавдгч жил
Диилвр бахта болла,
Чидлнь чилсн фашистнр
Чичрэд, гедргэн зулла.
Негдгч Белоруссин фронт
Нернь һарч туурла,
Омгнь шантрсн фашистнр
Одер һолд чивэгдлэ.
Диилврин Улан туг

Делсж, Берлинд сэрвклэ.
Делкэ догдлулсн буг —
Деермчнр, фашистнр һээлгдлэ.

* * *

Хортан дарсн хөөн
Хэрж Гилжир ирв.
Колан хотхрт бун,
Колхозин ахлагчиг хээв.
Удсн уга өмнэснь
Үүмсн Церн тосв.
Хойр иньг теврлдснь
Хотна улсиг байрлулв.
— Мендвч, мини Гилжир,
Манцан темцэд ирвч
Төрскнэ дээнэ баатр,
Таңһчан туурулсн дээч.
Чини зөрмгин тускар
Чикэн өгэд соңсавидн.
Ардк малмудычн харсхар
Арһ эрүлсн угавидн.
Ода колхозмуд негдв,
Отган байжахар зүткжэнэ.
Кесг дээчнр ирв,
Колхоздан тусан күргжэнэ.
Теегинч наласн һазриг
Танкар хаһлж тэрвидн,
Диилврин түрүн урһциг

Делкэд соңсхж хурахвидн.
Тоомсрта дээч чамаг
Теегчн басл күлэв,
Эндр чамаг ирсиг
Элстэс нанд соңсхв.
Туһлч Гилжирчн ирв,
Түрүлэд Цернэн сурв.
Торлгө Манцур адһв,
Темэн тергэр күргүлв.
Дээч баатр Гилжирт
Даалһх көдлмш дала.
Однав гисн колхозднь
Ода илгэх саната.
Цернэ келсиг соңсчкад.
Чочад Гилжир босв:
— Церн, ю келжэхмч,
Чамас би салшгов.
Хөөч болад чамтаһан
Хамань болвчн көдлнэв.
Арһта гиж санжахла,
Адуч тэвхичн эржэнэв.
Мөрн цергэ полкд
Мини нерн келгдлэ.
Мөрнд дурта болснд
Мини хаалһ илдлэ.
— Ю келжэхмч, Гилжир,
Йосна келснэс һаршгоlmч,
Иим нертэ баатрар
Ишк, хурһ хэрүлһшгоlm.
Эврэ колхоздан ирвч,

Эндрэс ахлачнь бол,
Нанд дарукчн болвч
Нань керго цол.
Дээнэ дөрвн жилд
Дандхиг, күчрдхиг үзв.
Чини нааһас одхд
Чидлм татудсиг медв.
Ода омгта болвв,
Өөрэсчн төрүц һаршгов.
Көкрсн ташуһан эзлнэв,
Кишгинь икдүлж үзнэв.
— Чини келснд ханжанав,
Чамаг тиигхичн медлэв,
Дадмг ахлач Церниг.
Дөннхэр би ирлэв.
Малын халх медрлэн
Мартгдсиг нуухар бөөхшв.
Чини өөр көдлхэн
Чик седклэрн шийдв.
Хойр туһлчин харһлт
Хөөтк хаалһинь негдүлв,
Диилвр күцх марһлт
Дэknэс эклжэхнь илдв.

* * *

Жил эрэ давв,
Жигтэ зэнг соңсгдв.
Хойр Манц ниргв,
Хойр хүрм болв.

Гунаша Гилжир дээч
Гүржин Киштэг буулһж,
Коонга Церн ахлач
Корнуса Талһриг өргөлж.
Яһсн сонһн зэңгв!
Яһсн сээхн жирһлв!
...Дээнэ дун холжв,
Делкэ төвкнжэхнь медгдв.
Холын тууж холвата
Худл келсндм уга.
Зовлң-жирһл залһлдата
Зуг дән керго.